

André Green : Η Κεντρική Φοβική Θέση

Ιωάννα Παναγιωτοπούλου

Η «κεντρική φοβική θέση» (Green, 2002) είναι έννοια που προέκυψε από την κλινική παρατήρηση και τη θεωρία του συγγραφέα για τις οριακές προσωπικότητες, ενώ μελετούσε το «αρνητικό». Είναι αμυντική λειτουργία του ψυχισμού, απόρροια της αναλυτικής διαδικασίας. Πρόκειται για την αρνητική ψευδαίσθηση του υποκειμένου στο εσωτερικό του ίδιου του υποκειμένου. Ταυτόχρονα υπάρχει μια μη-αναγνώριση του εσωτερικευμένου αντικειμένου και του ίδιου του υποκειμένου κατ'επέκταση. Είναι σαν να λέει το υποκείμενο: «όχι, αυτό δεν υπάρχει μέσα μου, αυτό δεν μπορεί να είμαι εγώ, δεν είμαι εγώ».

Ο Green αναφέρεται εδώ σε μια φοβική στάση έναντι της λειτουργίας της σκέψης, η οποία ενεργοποιείται μέσω του ελεύθερου συνειρμού. Στις νευρωτικές δομές το φοβικό σύμπωμα είναι περιορισμένο και αφήνει τον ψυχισμό να λειτουργεί σχεδόν φυσιολογικά. Στην Κ.Φ.Θ., η φοβία εμφανίζεται μέσα στη συνεδρία ως αποκύημα της ίδιας της διαδικασίας. Οι μορφές του άγχους που αναδύονται στη μεταβίβαση είναι κατακλυσμιαίες, συσχετίζονται δε με τον τρόπο που πηγάζει από τις αγωνίες της παιδικής ηλικίας. Στην ανάλυση αυτών των ασθενών οι φοβικές εκδηλώσεις είναι ασαφείς, οι ίδιοι φέρνουν λίγους συνειρμούς, δεν παρακινούνται να καταλάβουν το βαθύτερο νόημα ούτε φαίνεται στη συνεδρία για ποιες μεταθέσεις πρόκειται. Αποτέλεσμα, μια εκτεταμένη αναστολή του Εγώ, σε αντίθεση με την κοινή φοβία όπου το σύμπωμα απελευθερώνει τον υπόλοιπο ψυχισμό. Στην Κ.Φ.Θ. οι αναλύόμενοι νιώθουν «υποχρεωμένοι» να υιοθετήσουν στάση αποφυγής χωρίς να μπορούν να προσδιορίσουν τι φοβούνται, τα δε «κύματα» άγχους» είναι χωρίς συγκεκριμένο ιδεακό περιεχόμενο.

Ο Green θεωρεί ότι η φοβική λειτουργία βρίσκεται στον πυρήνα της επικοινωνίας με το αντικείμενο/αναλυτή και εμποδίζει το «ξεδίπλωμά» της. Οι ιδιαιτερότητες της συνειρμικής λειτουργίας μέσα στη συνεδρία και τα φοβικά συμπτώματα πηγάζουν από μια διαταραχή της σκέψης. Ο αναλύόμενος προσπαθεί να αποφύγει αυτό που θα μπορούσε να αποκαλυφθεί για τον ίδιο αλλά και τη συνθήκη μη διαχωρισμού υποκειμένου/αντικειμένου στη μεταβίβαση. Ο φόβος ως μεταβίβαση στον αναλυτή προβάλλεται από τον αναλύόμενο στον αναλυτή. Ο ασθενής φαντάζεται ότι ο αναλυτής έχει την εξουσία να εισβάλει στις σκέψεις του. Αποφεύγει τα νοήματα που αναδύονται στη ροή της διαδικασίας, κάτι που είναι ένας «μεταμφιεσμένος» τρόπος να προστατεύεται από τον κίνδυνο της άρσης της απώθησης. Φοβάται, όχι τόσο την αποκάλυψη μιας παλιάς «παράβασης», όσο ότι η «παράβαση» εκτυλίσσεται στο παρόν. Όταν ο αναλυτής καταφέρει να διασαφηνίσει αυτό που συμβαίνει, παρατηρεί ότι η αποφυγή δεν σχετίζεται με φόβο αλλά με μια αίσθηση «παγίδευσης». Ο αναλυτής είναι το φανταστικό θύμα μιας κατάστασης όπου τον «παγιδεύει» ο ασθενής.

Ο όρος «κεντρική» αναφέρεται σε «στιγμές» της ψυχικής λειτουργίας όπου η «συνήχηση» και οι «διασταυρώσεις» θεματικών του ασθενούς ανοίγουν απειλητικές διόδους προς το ασυνείδητο. Η απειλή αφορά τόσο την ενεργοποίηση κυρώσεων από το Υπερεγώ όσο και

την οργάνωση του Εγώ, γι' αυτό πρέπει να εμποδιστεί η ανάδυση και αναβίωση θεματικών στο συνειδητό. Είναι θεματικές που προκύπτουν από την ιστορία του υποκειμένου και όταν βρεθούν σε αμοιβαία αλληλεπίδραση η δράση τους στον ψυχισμό μεγεθύνεται και πολλαπλασιάζεται. Το ζητούμενο είναι να εμποδιστεί όχι μόνο η ανάδυσή τους αλλά και η δημιουργία μεταξύ τους νέων συνδέσεων. Το τραύμα οφείλεται στη διασύνδεση θεματικών που ενδυναμώνονται αμοιβαία επειδή συνδέουν διαφορετικές τραυματικές καταστάσεις που συνηχούν. Οι συνδέσεις αυτές αποδίδονται στο λόγο του αναλυόμενου με συμπυκνώσεις όπου διασταυρώνονται ποικίλες τραυματικές «γραμμές». Το τραυματικό βίωμα δεν είναι άθροιση τραυματικών εμπειριών, αλλά διάδρασή τους με πολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα. Ο αναλυόμενος νιώθει μια εισβολή ανεξέλεγκτων δυνάμεων και το Εγώ δέχεται μια πρωτοφανή βία. Η συνέργεια των θεματικών αυτών είναι επικίνδυνη γιατί θίγει βασικούς οργανωτές της ψυχικής ζωής και έτσι το υποκείμενο τις απομονώνει ή αγνοεί τη διάδρασή τους. Διαφορετικά το υποκείμενο κινδυνεύει να χάσει την εσωτερική ικανότητα να αντιπαρατίθεται στις απαγορεύσεις και να εξασφαλίζει τα όρια της ατομικότητάς του και γι' αυτό ανατρέχει σε πολλαπλές αλλά αντιθετικές ταυτίσεις.

Η έννοια «κεντρική» στο Κ.Φ.Θ., αποδίδει, κατά τον Green, τη θέση «ανάμεσα σε δύο ρεύματα»: εκείνο που προωθεί το «συνειρμικό νήμα» και εκείνο που εμποδίζει την ανάπτυξη «διακλαδώσεων» της σκέψης σε βάθος και προς το συνειδητό. Αποδίδει επίσης την ευθραυστότητα της αυτοπαρατήρησης σε «αυτό- ακρωτηριασμούς» της σκέψης, προκειμένου να αποφευχθεί η κατάρρευση.

Με αφετηρία τις παρατηρήσεις του Φρόυντ στο Σχεδιάγραμμα (SE I) ο Green επιχειρεί τη μεταφορά του μοντέλου του συνειρμικού λόγου ως τρόπου επικοινωνίας στη συνεδρία. Ο Φρόυντ φαντάζεται μια απευθείας σύνδεση του νευρώνα a με τον νευρώνα b, τους οποίους συνδέει «η έλξη που προκαλεί η ευχή» και μια παράπλευρη επένδυση, μια «αλυσίδα», που ξεκινά από το a και διακλαδώνεται σε άλλους νευρώνες b, c, d. Η παράπλευρη διαδρομή αναπληρώνει τη διαδρομή από a προς b όταν αυτή φράσσεται. Η υπόθεση του Green είναι ότι η απευθείας και η παράπλευρη διαδρομή έχουν σχέση. Θεωρεί αυτή τη σχηματοποίηση ως ένα μοντέλο που συνδέει την επένδυση, τη δυναμική του νοήματος, την απώθηση και την αντίσταση. Αναγνωρίζονται, μέσω του μοντέλου αυτού, οι διαδρομές των συνειρμών που επιτρέπουν την προσέγγιση ενός «διαμεσολαβημένου», απωθημένου ασυνειδήτου. Ο Green κάνει αναγωγή του σχήματος αυτού στον τρόπο επικοινωνίας μέσα στη συνεδρία. Στη ροή του ελεύθερου συνειρμού κάθε σκέψη που έχει νόημα πλαισιώνεται από σχόλια που μοιάζουν με τις παράπλευρες συνδέσεις στο μοντέλο του Φρόυντ. Θεωρεί ότι αυτά είναι παράγωγα της απώθησης και της αντίστασης. «Μεταφράζουν» τη δυσκολία να περάσει κανείς συνειρμικά από ένα κύριο θέμα σε ένα άλλο. Η ροή του λόγου δημιουργεί συνδέσεις με άμεση και παράπλευρη διαδρομή. Η αντίσταση εξαναγκάζει τη συνειρμική σκέψη σε παράκαμψη αλλά και εμπλουτίζει τις δυνατότητες των συνειρμών ως μια «διαμεσολάβηση» που δίνει μια «αόριστη ιδέα γι' αυτό που δεν πρέπει να λεχθεί». Οι διαδρομές των συνειρμών συνδέονται επωφελούμενες της «χαλάρωσης» της λογοκρισίας. Η «συνειρμικότητα» δεν συνιστά γραμμική εξέλιξη της σκέψης, γιατί κάθε στοιχείο της είναι «διαποτισμένο» από προηγούμενα ή προαναγγέλλουν επόμενα μέσω των παράπλευρων επενδύσεων. Το συναίσθημα επιδρά στη συνειρμική σκέψη αλλά δεν μπορεί να οδηγήσει στο λανθάνον νόημα χωρίς την ερμηνεία. Στη συνειρμική σκέψη το ζητούμενο δεν είναι μόνο η «χαλάρωση» της λογοκρισίας αλλά και η λειτουργία του λόγου χωρίς τους

συντακτικούς περιορισμούς του, ώστε να δράσει ως πόλος έλξης των απωθηθέντων στοιχείων που οδήγησαν στην παραγωγή του. Ο ελεύθερος συνειρμός οδηγεί σε απάρνηση της λογικής συνοχής της δευτερογενούς σκέψης και ελευθερώνει την κυκλοφορία των ψυχικών θεματικών του υποκειμένου.

Ο Green συνέδεσε την «αποφυγή της συνειρμικής σκέψης» αρχικά με νευρωτικές αντιστάσεις για την αποφυγή της συνειδητοποίησης απαγορευμένων επιθυμιών και αργότερα με τις κατά Βίον «επιθέσεις κατά των συνδέσεων». Με τη θεωρία του αρνητικού όμως διαπίστωσε ότι η αρνητικότητα δεν έχει να κάνει μόνο με την καταστροφικότητα. Σε οριακές περιπτώσεις η ικανότητα αποκατάστασης του insight εμποδίζεται από έναν παροδικό καταναγκασμό επανάληψης, που σαστίζει τον αναλυτή, και ο οποίος χρησιμεύει για να αποφευχθεί ο κίνδυνος εμβάθυνσης σε συγκρούσεις του παρελθόντος. Τις συμπεριφορές αυτές ο Green τις θεωρεί φοβικές και γράφει ότι εμποδίζουν την ψυχαναλυτική κατανόηση: το νόημα της μεταβίβασης αναδύεται με τον ελεύθερο συνειρμό αλλά εκφέρεται συγχυτικά και «ασφικτιά» χωρίς να μορφοποιείται.

Η περίπτωση του G

Πρόκειται για ένα νέο άνδρα που αναζήτησε επίμονα τη συνεργασία του Green μετά από επανειλημμένες διακοπές άλλων θεραπειών. Για μεγάλο διάστημα μιλά συγχυτικά. Ο αναλυτής, εντοπίζοντας τη ροή του νοήματος, νιώθει αντιμεταβιβαστική κόπωση, ενόχληση και πλήξη, ενώ ο αναλυόμενος μετά από διαδοχικά «δεν ξέρω», «δεν θυμάμαι», «δεν είναι ενδιαφέρον» καταλήγει να εκφράσει τον φόβο ότι η συνεργασία μαζί του δεν είναι ενδιαφέρουσα και ο αναλυτής θα τον διώξει. Ταν ένας τρόπος να «σκοτώνει» κάθε αναπαράσταση, όπως αναγνώρισαν πολύ αργότερα. Ο συγχυτικός τρόπος αφήγησης άφηγε αίσθηση αχρονικότητας και μεγάλων κενών στη ζωή του. Ο αναλυόμενος φοβόταν την ψυχική ερήμωση που θα προκαλούσε η ανάδυση, μέσω των συνειρμικών συνδέσεων, των τραυματικών εμπειριών. Συγκεκριμένα, την παντελή απουσία μητέρας όταν τον έστειλαν σε παραμάνια σε ηλικία δύο ετών, που απηχεί το «άδειο» στήθος της μητέρας όταν εκείνος ήταν έξι με επτά μηνών (στήθος με φλεγμονή που αιμορραγούσε). Όπως έλεγε ο ίδιος «ρούφαγε, ρούφαγε» και σ' αυτό το σημείο «συναντιέται» μεταβιβαστικά με τον αναλυτή ο οποίος σκέφτεται «και τίποτα δεν ερχόταν». Ο Green θεωρεί ότι η αναπαράσταση, που θα λειτουργούσε ως άμυνα στον πόνο και τη ματαίωση από την παρουσία του κενού στήθους, έλειπε. Η ανάδυση αυτών των τραυματισμών είναι προάγγελος της ανάδυσης της ανάμνησης της αδυναμίας να επενδυθεί από τη μητέρα του όταν βρέθηκε μόνος μαζί της. Αυτά τα συναισθήματα συναντούν μέσα του την ανάμνηση της απογοήτευσης που είχε ο πατέρας του από το ίδιο. Επί του παρόντος ο ασθενής προλαβαίνει ανάλογα συναισθήματα εγκαταλείποντας πρώτος τις ερωμένες και τους θεραπευτές. Ο αναλυτής έκανε αρχικά την υπόθεση μιας μαζικής απώθησης, ώσπου αντιλήφθηκε ότι αντίθετα πρόκειται για υπερβολική ανάδυση συνειρμών. Ο αναλυόμενος μπερδεύει τον λόγο του γιατί φοβόταν ότι ο ελεύθερος συνειρμός θα τον οδηγούσε στην αρρώστια ή την τρέλα. Ταν η ίδια απειλή που βίωνε στη σχέση με τη μητέρα του. Στον δέκατο χρόνο της ανάλυσης νιώθει άγχος μεταξύ των συνεδριών, όταν κάποια στιγμή «βλέπει» μια σκηνή με τον ίδιο να περιμένει τους γονείς του, το διάστημα που βρισκόταν στην παραμάνια, και η μητέρα του δεν ερχόταν ποτέ να τον δει. Ταυτόχρονα, κοιτάζει τον εαυτό του στον καθρέφτη και με φρίκη δεν τον αναγνωρίζει: «δεν μπορεί να είμαι εγώ αυτός». Ο αναλυτής αναρωτιέται αν αυτό

είναι αναμνημόνευση, για να καταλήξει ότι πρόκειται μάλλον για φαντασίωση, για ένα δημιούργημα της θεραπείας, όπου ολόκληρη η αλήθεια του αναλυόμενου είναι παρούσα. Θεωρεί ότι το αίσθημα της φρίκης αφορούσε μια «παροδική διακοπή ταυτότητας». Είναι λίγο καιρό μετά που ο G μιλά για την απογοήτευση από το στήθος της μητέρας του – εκείνη του έλεγε: «ρουφούσες, ρουφούσες» – και ο αναλυτής θα σκεφτεί, όπως είδαμε: «και τίποτα δεν ερχόταν». Το φαινόμενο αυτό δεν είναι ταύτιση με τον ασθενή, ούτε κατασκευή αλλά μια σύνδεση της παραμάνας με το στήθος της μητέρας. Μια συνειρμική γέφυρα. Σαν να συμπλήρωνε ο αναλυτής αυτό που ήθελε να αποφύγει ο αναλυόμενος.

Ο αναλυόμενος αποφεύγει τη συνειρμική σκέψη για να κάνει τον αναλυτή να βιώσει αυτός τη ματαιώση και να μην αποκαλυφθεί η απόγνωση από τον «φόνο» της αναπαράστασης της μητέρας ή του στήθους, που δεν καταλαγιάζει την πείνα αλλά μεγαλώνει τη διέγερση. πεται διάψευση της ψυχικής πραγματικότητας του υποκειμένου: «όχι, αυτό δεν υπάρχει μέσα μου, αυτό δεν μπορεί να είμαι εγώ, δεν είμαι εγώ» και η μη αναγνώριση του αντικειμένου, ενός στήθους που είναι εκεί αλλά κενό. Η ανεπάρκεια της Κ.Φ.Θ. οδηγεί στην εξάπλωση του αισθήματος σύγχυσης του αναλυόμενου και στον αναλυτή. χει ενεργοποιηθεί η επόμενη γραμμή άμυνας, η αποφυγή: η αφήγηση είναι θολή εξαιτίας της αποφυγής της συνειρμικής σκέψης, η προβολή επενδύεται σαν «αντίληψη», έχει ρόλο «οθόνης». Ο μαζοχισμός διαποτίζει την κλινική εικόνα, ως ταύτιση με την ανεπαρκή μητέρα, ενώ ο σαδισμός αφορά την απόλαυση του να κάνει τον άλλον να υποφέρει και όχι την ικανοποίηση της ανάγκης ελέγχου. Η διάψευση αφορά την αναγνώριση του εαυτού.

Η άρνηση από τον ασθενή της ύπαρξης της μητέρας μέσα από την άρνηση της ψυχικής του πραγματικότητας είναι μια διέξοδος: «Η μητέρα μου με εγκατέλειψε. Ποια μητέρα; Δεν έχω μητέρα. Δεν υφίσταται». Το υποκείμενο βρίσκεται συνεχώς σε θέση θύματος. Η ενοχή του είναι συνέπεια «της αποβολής του υποκειμένου από το σώμα του αντικειμένου, που το εγκαταλείπει». Το υποκείμενο προφυλάσσεται από το κενό με εθιστικές ή βουλιμικές «αυτό-ερωτικές» συμπεριφορές, που λειτουργούν ως απόδειξη ότι το αντικείμενο μπορεί να αντικατασταθεί, άρα να καταστραφεί. Η παραδοξότητα του αντικειμένου είναι ότι γίνεται αντιληπτό μέσω του κενού που αφήνει στο υποκείμενο, ενώ ταυτόχρονα κατακλύζει τον νου του, ως φάντασμα. Το υποκείμενο αποδίδει ιδιότητες στα «πράγματα» και οφείλει να αποφασίσει αν η αναπαράσταση παραπέμπει σε κάτι που υφίσταται στην πραγματικότητα (Freud, Άρνηση, SE 19). μως, πώς διαμορφώνεται η αναπαράσταση του αντικειμένου «φάντασμα»; Η μητέρα είναι στην αναπαράσταση «νεκρή» όχι μόνο από ευχές θανάτου αλλά γιατί η αναπαράστασή της «αποβάλλεται» άμεσα, «θανατώνεται». Κάτι σαν «στιγμιαίο» πένθος που συμβαίνει χωρίς τη διεργασία του πένθους. Η εξαφάνιση της αναπαράστασης είναι το ίδιο βίαιη με τη μη-αντίληψη της πραγματικότητας, και με τη διαγραφή του αντικειμένου, καθώς και της ψυχικής πραγματικότητας. τσι, το υποκείμενο δεν ανατρέχει σε φαντασιώσεις επιθυμίας όταν έλκεται από κάτι. Δεν είναι στη θέση του επιθυμούντος αλλά αυτού που έχει πράξει. Οι κυρώσεις από το Υπερεγώ δεν αφορούν την ανεπίτρεπτη από το Υπερεγώ επιθυμία –ενός Υπέρ Εγώ ως κληρονόμου του Οιδιποδείου – αλλά τιμωρείται γιατί «έχει κάνει επράκτως μια παράβαση». Το άτομο διαψεύδει την ψυχική πραγματικότητα γιατί φαντάζεται ότι έχει, κατά κάποιον τρόπο, «μορφοποιηθεί» από τους άλλους. Η οικειοποίηση και αναγνώρισή της ως δικής του, στην αναλυτική διαδικασία, κινητοποιεί καταστροφική οργή και παραβατική σεξουαλικότητα που απευθύνεται στα πρωταρχικά αντικείμενα. Η Κ.Φ.Θ. επαγρυπνεί για να μη γίνουν σχετικές αποκαλύψεις.

Αναζητά επίσης να αποφύγει το «βλέμμα» του τρίτου/του αναλυτή, που θα διέβλεπε στον λόγο του υποκειμένου τη σχέση με μια μητέρα που τον καθιστά ανίκανο, ή είναι πηγή μιας διέγερσης, που δεν νοηματοδοτείται. Αν, όπως αναφέρει ο Φρόυντ στην Άρνηση, η ύπαρξη της αναπαράστασης είναι εγγύηση για την ύπαρξη του αναπαριστώμενου, εδώ η ανυπαρξία της αναπαράστασης είναι εγγύηση για την ανυπαρξία αυτού που είναι αποκλεισμένο. Σαν η μη αναπαράσταση του αντικειμένου να αρκεί για να απαλλάξει το υποκείμενο από την απειλή. Εάν χρειαστεί, θα διαγραφεί και το ίδιο το υποκείμενο για να αποφευχθεί η νέα διαγραφή της αναπαράστασης, κάθε φορά που εμφανίζεται το «φονευμένο» αντικείμενο.τσι, το υποκείμενο προλαμβάνει την ανάδυση του πόνου από την επένδυση των πρωταρχικών αντικειμένων. Εντέλει στην Κ.Φ.Θ. το υποκείμενο επιχειρεί να αποφύγει την εμπλοκή του τρίτου/ψυχαναλυτή με την αποφυγή του συνειρμικού λόγου και της σκέψης και «ακρωτηριάζει» την ψυχική λειτουργία στη ροή της μεταβίβασης, φθάνοντας μέχρι τη διαγραφή της αναπαράστασης του αντικειμένου καθώς και της δικής του ψυχικής πραγματικότητας.

Η «αρνητική θεραπευτική αντίδραση» και η Κ.Φ.Θ. είναι άμυνες σύμφυτες με τη ροή της μεταβίβασης, απέναντι στον φόβο ότι το Εγώ δεν θα μπορέσει να συμπεριλάβει τον πόνο. Αφορούν ναρκισσιστικές και οριακές παθολογίες. Η ενοχή είναι το κυρίαρχο συναίσθημα, απόρροια των καταστροφικών ενορμητικών κινήσεων. Τραυματικά βιώματα καθορίζουν την πρώιμη σχέση με το μητρικό αντικείμενο. Α.Θ.Α. και Κ.Φ.Θ. εμποδίζουν την εξέλιξη της διαδικασίας η καθεμία με διαφορετικό τρόπο. Η Α.Θ.Α. είναι συνέπεια της επανάληψης και εμφανίζεται ως συνέπεια της μη αναγνώρισης της βελτίωσης, ως άμυνα στα άγχη αποχωρισμού και τα τρυφερά συναισθήματα. Το υποκείμενο επενδύει το αντικείμενο/ αναλυτής αρνητικά. Η Κ.Φ.Θ. είναι παρούσα από την αρχή της διαδικασίας ως «ακρωτηριασμός» της σκέψης και της ψυχικής λειτουργίας για να αποφευχθεί το αντικείμενο/ αναλυτής.